

AZ INDÁZÁS STÍLUSFORMÁI KRÚDY PRÓZÁJÁBAN

1. A szecesszióra oly annyira jellemző indázás egyre inkább tárgyalt, egyre inkább a figyelem előterébe került téma (az előzményekről l. pl. Pók 1972, Bernáth 1973, Koós 1979, Eisemann 1987). De az is igaz, hogy az indázás lényeges sajátosságainak, összetevőinek, más stílusesszűközökkel való összefűggéseinek felfedésében még sok a tennivaló. A jórészt még csak feltételezett stílusformáit tüzetesebben még nem tanulmányozták.

Épp ezért érdemes az indázás pusztja meglétét és még inkább főbb formáit a századforduló egy-egy írójának szecessziós stílusában tanulmányozni, a vizsgálatok eredményeit összehasonlítani, és ezek alapján a szóba jöhető változatokat jellemezni, majd ennek révén a szecesszió indázásában univerzálékát felfedni. Ez a célja rövid előadásomnak, aminek tárgya az indázás különböző stílusformáinak tanulmányozása Krúdy prózájában.

Ez a vizsgálat természetesen feltételezi azt, hogy Krúdy szecessziós író (is), ami, sajnos, a Krúdyról szóló – különben gazdag – szakirodalomban alig tárgyalt téma (de l. pl. Bori 1978, Kispéter 1989, Kemény 2002a). Eddigi vizsgálataimból szintén következik, hogy Krúdynál van szecesszió (Szabó 1998: 173).

Az indázás forrásait, különböző stílisztikai és esztétikai, valamint stílus- és művésztörténeti összefűggéseit itt nem tárgyalom, már csak azért sem, mert több részletkérdéséről már írtam (l. pl. Szabó 1992, 1998: 180–181, 2002), illetőleg többen mások sok idetartozó vonatkozását figyelemreméltó produktivitással vizsgálták (l. pl. Jenei 1993, 2002, Szathmári 1995, Sájter 1999, Ajtay-Horváth 2001, 2002, Kemény 2002a, 2002b: 164–204).

Ezért itt a Krúdy indázó stílusformáiról szóló előadáshoz szükséges kiindulópontként csak két, de mindenképpen lényeges jegyét említem meg.

Az egyik az, hogy az indázás, vagyis a hullámzó, kígyózó, görbülő vonalvezetés a szecesszió legfeltűnőbb stílusjegye, ami valamennyi művészeti ágban, a szépirodalomban is megvan. És erről az irányzat néhány – ritkán olvasható, kevésbé ismert – elnevezése is tanúskodik, például az, hogy hullámstílus, spirális stílus vagy a – viccesen hangzó – ostorcsapás stílus (Koós 1979: 20).

Második megjegyzésként azt szeretném hangsúlyozni, hogy a különböző művészeti ágakba (pl. az iparművészetbe vagy a képzőművészetbe) tartozó jelenségek (pl. kúszó növények, kagyló, elomló női haj, örvénylő fátylak) mind díszítő motívumok, mint ahogy maguk a minket közelebből érdeklő indázó mondat- és szövegszerkezetek és a belőlük fakadó zeneiség szintén díszítő jellegű, és így része, alakítója a szecesszió átfogó sajátosságának, a díszítettségeknek, a századforduló általános szépség-

kultuszának, és ezt egy jóval korábbi esztétikai felfogáshoz is kapcsolhatjuk. Az elődnek tekinthető William Hogarth (1697–1764), angol festő és rézmetsző szerint az ideális szépség fogalma a görbülő, kígyózó vonalban testesül meg (idézi Pók 1972: 82, Gombrich 1983: 374).

Az indázásnak jelentéstani (szóhasználati) és szerkezeti jellegű stílusformáit különíthetjük el a következő hármas csoportosításban:

1. indázó, kígyózó alakú jelenségekre, mozgásokra utaló szavak,
2. hosszabb-rövidebb leírások, jelenetek, amelyekben sok a visszatérő, hullámzó, kígyózó mozgás és
3. indázó mondat- és szövegszerkezetek.

Ez a három lehetőség alkotja a maga sajátos nyelvi eszközeivel a szépirodalomban megfigyelhető indázás stílusformáit. Ez a három lehetőség eddig idetartozó vizsgálatainkban mindig megvolt, és ez így összehasonlítási alap lehet. Minderről még azt kell megjegyezni, hogy az indázás stílusformáinak másfajta felfogása és megközelítése is lehetséges.

2. Mint sok más szecessziós író, Krúdy is kedveli az indázó, kígyózó, görbülő, kanyaruló tárgyakra, illetőleg vonalaikra és az azokhoz hasonló mozgásokra utaló szavakat, mint amilyen például a *fodor*, *kacskaringó*, *fürtös*, *keringőzik*, *ringatózik*.

Nem egy szó ezek közül olyan tárgyakat jelöl, amelyek a szecessziós képző- és iparművészetben, építészetben (például a lámpaernyőn vagy üvegfestményként) jellegzetes indázó alakú, kígyózó vonalú díszítő motívumok alapelemei, például a száll 'ívelve szállong' vagy a lengésű és még inkább a fel-felszállongó füstkarikák. A jellegzetes szecessziós tárgyak és a rajtuk levő indázó alakú jelenségek közötti összefüggést világítja meg Krúdy részben már idézett két díszítő motívuma: lámpaernyőn korcsolyázó ladyk szálltak (Sz 426), csak szőke nők lehetnek gyöngéd lengésűek, üvegfestmények vagy fel-felszálló füstkarikák (Sz 465).

Az indázásra utaló szavak egy része eredeti, konkrét jelentésében szerepel, például: A Tisza is ott kanvarog keresztül az uradalom kellős közepén az ő lágy hullámaival, mintha egy szép leánynak volna a haja (P 437). A (nyírségi) asszonyok nem ringanak, mint az Alföldön, ahol a ringást a búzától tanulják (P 158). A bánatos októberi égből hosszú fonatokban eredt meg a suhogó őszi eső (P 49). Ventusz Vénus meghimbálta magát, mint egy táncosnő (K 101). A víz felett mesebeli borongással lebegett ezüstszínű hajnali köd (P 509). Gyászfátyola ellengett a visszhangos utcán (Sz 147). Egy lábatlan vén koldus béka módjára kúszott előre az országúton, a porban girbe-gurba írás maradt csúszós teste után (Sz 463).

Az idetartozó szavak másik része elvont, olykor metaforikus jelentésben szerepel. Indázásra való utalásuk és az ebből fakadó díszítő funkciójuk elvont jellegükben a legfeltűnőbb, a legnyilvánvalóbb.

Ezt igazolja a lengő szó konkrét és elvont jelentésben való előfordulása, és ilyen alapon való összehasonlítása: Megismerte (az asszonyok, leányok) hangját és a szélben lengő kalaptollukat (K 59). Ehhez a konkrét jelentéshez viszonyítva egészen szem-

beszökő a lengő elvont jelentéséből fakadó indázó sajátossága: A bókok, a titkos kézszorítások, lengő szavak, érzelmes pillantások megtették a magukét (K 55).

A további példák az elvont jelentésűeknek szintén ezt a sajátosságát világítják meg: Felelt halk, gördicsélő nevetéssel a színésznő (K 76). A romantika kékes köde lebegett a régi ház felett (P 60). Jól össze kell szedni az emlékezetemet, hogy tisztán láthassam, merre kanvarog ez a mese (P 42). Az amulettet ajkamhoz szorítva ringatóztam álomba tarka képzetek szárnyain (Sz 432).

3. A fentebb említett indázó vonalú tárgyakat, jelenségeket, mozgásokat jelentő szavak általában elszigetelten, nem folytonos szövegrészekben fordulnak elő. Néha azonban több is követi egymást. Ilyen esetekben ezek a szavak leírásokat, olykor valóságos jeleneteket alkotnak, olyanokat, amelyekben hullámzó, kígyózó, visszavisszatérő mozgások a jellegzetesek. Néhány példa:

Amint az aranyér fut a sziklában – néhol elbúvik, majd máshol ismét föltűnik a bányász szeme előtt –, úgy húzódnak egyes legendák, babonás történetek némely magyar famíliák történetében (P 188).

A nap felkapaszkodik az ég peremére... Az ijesztő nagy, sziürke fellegekből szelíd bárányfelhők válnak, amelyek puhán és végtelen bájjal húzódnak feljebb, mindig feljebb... míg lassan elhalványulnak s elmosódnak, eltűnnek a kékségben (P14).

Míntha álmatlan ábrándozással töltött éjszakák csöndes emlékei gyanánt maradtak volna a szem körül a halovány gvűrődések, és az ajk körül hervadó bársonyon Szindbád csókjainak nyoma látszik, mint szerelmes aratóleány testének körvonala a rét virágai között, a pázsit gvüremlésein (K 77).

4. Az indázás tulajdonképpeni stílusformáját a hullámzó vonalú, menetű mondat- és szövegszerkezetek alkotják. Többen is (pl. Bencze 1996: 351–352) a szerkezeti formák indázó jellegét tekintik a szépirodalom igazi szecessziós sajátosságának.

A szóban forgó szerkezeti formákat a hullámzó, kígyózó vonalú tárgyak, jelenségek, mozgások analógiája alapján nevezhetjük indázásnak. Rába (1973: 33) is úgy véli, hogy a jellegzetes szecessziós jelenségeket a szépirodalomban csak tematikus vonatkozásban, azaz csak jelentésük alapján vonhatjuk ide, „így legfeljebb metaforikusan, funkcióváltással szólhatunk” a mondat és a kompozíció indázó jellegéről.

Jelentőségüket Weöres Sándor nem irányzati, nem szecessziós, hanem összköltészeti szempontból így méltatja: „Nagyon lényegesnek érzem a szótt, font, kígyózó mondatokkal való kísérletezést, mert úgy érzem, ez gazdagítja leginkább a nyelvet” (idézi Szathmári 2002: 21).

A szecesszió indázó szerkezeteivel, tényleges vizsgálatukkal alig foglalkoztak (l. pl. Szabó 1977, 1992, 2002, Jenei 1993, 2002). Krúdy indázó szerkezeteiről mostanig Kemény Gábor (2002b: 16, 165–173) mondott a legtöbbit egyrészt azzal, ahogy az író Vallomás című kötetének „lomhán görbülő” és „ideges, drámai hatású” mondatait jellemzi, másrészt pedig azzal, hogy a témánk szempontjából is elemzi Krúdy egyik hosszú mondatát.

Az elmondottakból is következik, hogy még keveset tudunk az indázó szerkezetekről és még kevesebbet a Krúdyéről.

Az indázó mondat- és szövegszerkezeteknek sokféle típusa van Krúdynál is. Valamennyiükben jellegzetes vonás az, hogy belső szelvényekre, szakaszokra, ívekre tagolódnak egy mondaton belül vagy pedig egy szövegrészleten belül. A tagolódás sok mindentől fakadhat, rendszerint abból, hogy az ívek belső felépítettsége eltérő vagy épp ellenkezőleg abból, hogy ez a felépítettség azonos. Mindkét esetben lényeges az, hogy az ívek között határ van. Egy-egy ilyen határponton, mint egy – főleg kúszó, kapaszkodó, hajlékony szárú – növény csomóján egy új elágazás, egy új inda kezdődik.

A több lehetőség közül itt (terjedelmi okok miatt csak) három típust említünk meg (részletesebben I. Szabó 2002).

4.1. Az első típus lényegében egyfajta felsorolás, aminek egy része gyakran mel-
lérendelő szófűzért alkot. Jellemző rá továbbá az is, hogy a bevezető részt követő
ívek belső tagolódásuk alapján különülnek el úgy, ahogy fentebb említettük.

Szegény bocskoros, mezitlábos falusiakon kívül jöttek hozzánk sáros bricskák, |
de még úri hintók is, | éberlasztig cipős jegyzőnek a nehéz lélegzésükkel, | vérpiros
tisztartónék a szédüléseikkel, | vérszegény kisasszonyok, | fésűs öreg gazdák, | fulla-
dozó földesuraságok, | kicsattanó arcú asszonyságok, akik közelről rossz szagúak
voltak, mint a genny (K 137).

Madame Louise tudta – elég ideje volt megtanulni –, hogy ő nem azon nők fajtájá-
hoz tartozik, akik mosolygásukkal, szemük ragyogásával hódítanak. | Ő akkor volt
szép, ha szomorú volt. | Tudott nagyon szomorú lenni, | tudott mélán szomorú lenni,
| de a legszebb akkor volt, | ha a szemében felcsillant az enyhén bánatos, | nótában
megénekelte szomorúságú, | mélázó és elmerengő kifejezés, | amit egykor valamelyik
udvarlója magyar mosolynak nevezett el (P 533).

Az első példa mondat szintű, a felsorolás egy hosszú mondat részei. A második
példa viszont szöveg szintű, a felsorolás egységei a szöveget alkotó mondatok.

4.2. A második típusra az jellemző, hogy az indázó ívek tagolódásának a határai
hangsúlyozódnak, gyakran ismétlődő szavakkal, példánkban a keresnél ismétlődődé-
sével (a nagy íveken belül kisebbek is vannak).

Ezekben a szobákban már egy emberöltő óta nem hált meg férfi teste. | Leány
lakott itt mindig, lasszonyi illatok, | asszonyi sajátságokkal volt tele minden. || Keres-
nél ódon és kényelmes bőrszékeket, lamelyek a régi kuriákban a cserépkályha mellett
vagy az ablakmélyedésben állnak, || keresnél pipatóriumot, | amely átható, dohos
szagával karakterizálja az egész házat, || keresnél barna szilvóriumosüveget a pohár-
székben | vagy pohos cserépkancsót új borral |, de nem találsz (P 83).

4.3. A harmadik típusra az jellemző, hogy bővülve tovahullámzó szerkezet: az
egymást követő ívek egyre hosszabbak, terjedelmük növekszik.

Kleofásné olyan szomorú volt, mint a fűzfa. Fűzfa, l síró-rívó, szomorkodó fűzfa, lamely mindig úgy csapkodja a karját, lmint az özvegyasszony, l midőn könnyeit törölgeti (K 113).

Tél van, l csengő szánok vágatnak havas moszkvai utcákon, l a hótetők alól itt-ott kicsillan a templomok aranyos gombja, l és a nők acélszürke szemében mérhetetlen álmodozás látszik az ezüstkarmú szántakarók alatt (V 76).

4. A vizsgálatok összegzésének egyik lehető szempontja az összehasonlítás, a szecesszió más íróinak indázási formáival való egybevetés (amihez alap Szabó 1977, 1984, 1988b, 1989, 1992).

Az idetartozó kutatások még nagyon kezdeti fázisában már elmondhatunk annyit, hogy Krúdy indázási stílusformái és alakításuk módja alig különbözik a szecesszió többi írójának stílustechnikájától. Nála is inkább a leírásokban van több indázó forma, és kevesebb a narrációban. Nála is az indázás valamennyi stílusformája ott gyakoribb, erőteljesebb és nyilvánvalóbb, ahol a szecesszió más sajátosságai is jelen vannak.

Így például az indázásra utaló lebeg az álomvilágban és a meseszerűségben, valamint a színvekkal alkotott díszítő motívumok kontextusában jelenik meg: Éjjel, álmában ezüsfákat látott ezüsfolyó partján, a fák felett, a víz felett mesebeli borongással lebegett ezüstszerű hajnali köd (P 509).

A hasonlóságokról szólva egészen spontán módon is felmerül az a kérdés, hogy az indázás stílusformáinak alakításában miben különbözik Krúdy a szecesszió több írójától. Talán abban, hogy az indázásra utaló szavakkal alkotott leírásokból, jelenetekből (az indázás második stílusformájából) mintha kevesebb lenne nála, mint másoknál, elsősorban Bánffy Miklósnál (Szabó 1992).

Idővel persze minderről többet tudunk majd mondani, és el tudunk majd jutni egy-egy író szecessziójának az egyénítéséhez.

Az összegzés egy másik lehető szempontja az indázásnak Krúdy írásművészetével való összekapcsolása, abból való megvilágítása.

A több lehetőség közül a legfontosabb talán az emlékezés, a múlt nosztalgijája, az emlékező stílus. Nem egy esetben ez a nyitánya egy-egy indázó részletnek: Az emlékezés ködén át hatalmasnak és csodaerejűnek látom a törökfalvi papot... (a hófúvásban eltévedtünk) a csípős, süvöltő téli szél mérgelődve hajtotta fel a jegenyéken pihe-nő varjakat, és a fekete madarak libegve, lengve emelkedtek fel a szélben... ekkor jött (segítségükre) a törökfalvi pap (P 51–52).

Emellett társítási alap lehet a Krúdy írásművészetére jellemző hármasság is: ábrándok, idillek, nosztalgia, ami összefügg azzal, hogy Krúdy a „lírai regénytípus” művelője (Fülöp 1981, 1975: 150), valamint az, hogy Krúdy alkotására a „szépséggé stilizálás” is jellemző (Czine 1965: 385).

A mindezt megvilágító, indázást jelző példa egy olyan elbeszéléséből van, aminek a címe is sokat elárul Krúdy írásművészetének fentebb említett sajátosságairól: A tarlok romantikája. Ebben az összefüggésben helyezhetjük el az elbeszélésből két mondatot, amelyekben az indázásra utaló szavak mellett a „stilizált szépség” is kifejezésre jut: Fellegek futnak a láthatár fölé, s alul csumóban torlódnak össze, és alat-

tuk aranyosan, szinte szelíden csillan ki az első napsugár. Olyan csendes, melankolikus az egész táj (P 13).

Mindebből egy stílustörténeti kettősséget következtethetünk ki: a romantika líraisága és a szecesszió indázásának díszítettsége. És aminek foglalatja lehet a már említett „szépséggé stilizálás”. Ebben a kettősségben helyezhető el az indázás stílusformáinak valamennyi itt tárgyalt sajátossága.

Irodalom

- Ajtay-Horváth Magda 2001. *A szecesszió stílusjegyei a századforduló magyar és angol irodalmában*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása. Kolozsvár.
- Ajtay-Horváth Magda 2002. Virágélmény a szecessziós szépírói stílusban. In: Szabó (szerk.) 2002. 19–43.
- Bencze Lóránt 1996. *Mikor Miért Kinek Hogyan 1. A stílus és értelmezés a nyelvi kommunikációban* 2. Corvinus Kiadó. Budapest.
- Bernáth Mária 1973. A szecesszió fogalma és helye a tudománytörténetben. In: Aradi Nóra (szerk.): *Művészettörténet – tudománytörténet*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 91–129.
- Bori Imre 1978. *Krúdy Gyula*. Forum Könyvkiadó, Újvidék.
- Czine Mihály 1965. Krúdy Gyula. *Mirt*. 5: 370–388.
- Eisemann György 1987. Profécia és szépségeszmény a szecesszióban. *Vigília* 10: 782–789.
- Fülöp László 1973. Egy Krúdy-regény világa (Kísérlet a Napraforgóról). *StudLitt*. XIII. 131–154.
- Fülöp László 1981. Ábrándok, idillek és nosztalgikák. *StudLitt*. XIX. 95–112.
- Gombrich, E. H. 1983. *A művészet története*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Jenei Teréz 1993. A szecesszió stiláris sajátosságai Babits Mihály A gólyakalifa című regényében. *NyIrK*. 1–2: 33–45.
- Jenei Teréz 2002. Indázó mondatok Babits Mihály Halálfiái című regényében. In: Szabó (szerk.) 2002. 65–83.
- Kemény Gábor 2002a. A „szecessziós” Krúdy. In: Szabó (szerk.) 2002. 84–97.
- Kemény Gábor 2002b. *Bevezetés a nyelvi kép stilsztikájába*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Kispéter András 1988. Az irodalmi és a nyelvi szecesszió néhány kérdése. In: Fábíán Pál – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a századforduló stílus-törekvéseiről*. Tankönyvkiadó. Budapest. 36–48.
- Koós Judit 1979. *Style 1900: A szecesszió iparművészete Magyarországon*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata. Budapest.
- Pók Lajos 1972. *A szecesszió*. A bevezető esszét írta, a szövegeket és a képeket válogatta, szerkesztette P. L. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Rába György 1973. (Hozzászólás). Kabdebó Lóránt (szerk.): *Vita a Nyugatról*. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Budapest. 32–42.
- Sájter Laura 1999. *A magyar szecessziós dráma stílusa*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása. Kolozsvár.
- Szabó Zoltán 1977. Szecessziós sajátosságok Ady stílusában. *NyIrK*. 1: 12–21.
- Szabó Zoltán 1983. A szecesszió stiláris sajátosságai Kosztolányi prózájában. *It*. 2: 388–415.
- Szabó Zoltán 1988a. *Szövegnyelvészet és stilsztika*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szabó Zoltán 1988b. A szecesszió főbb stiláris sajátosságai Hortensia Papadat Bengescu és Kaffka Margit prózájában (összehasonlító stilsztikai vizsgálat). *NyIrK*. 2: 99–110.
- Szabó Zoltán 1989. A szecesszió főbb stiláris sajátosságai Alexandru Macedonski és Kosztolányi Dezső prózájában. *NyIrK*. 2: 107–122.

- Szabó Zoltán 1992. *Szeccszió vagy utószeccszió? (A szeccszió főbb stíláriis sajátosságai Bánffy Miklós két késői művében)*. *Nyr.* 2: 150–168.
- Szabó Zoltán 1997. *A magyar szépirói stílus történetének fő irányai*. Corvina. Budapest.
- Szabó Zoltán 2002. Az indázás stílusformái. In: Szabó (szerk.) 2002. 264–282.
- Szabó Zoltán (szerk.) 2002. „*Arany-alapra arannyal*” *Tanulmányok a magyar irodalmi szeccszió stílusáról*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Szathmári István 1995. *Három fejezet a magyar költői stílus történetéből*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Szathmári István 2002. *A stíluselmzés elmélete és gyakorlata*. Kodolányi János Főiskola. Székesfehérvár.

Az idézett Krúdy-művek

- K: Kleofásné kakasa. Válogatott novellák. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest. 1962.
- P: Pókhálós palackok. Válogatott elbeszélések 1894–1903. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1977.
- Sz: Szerenád. Válogatott elbeszélések 1912–1915. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 1979.
- V: A vörös postakocsi. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1963.